

РОЗДІЛ 3 ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 321.01+342.2 Політичні науки
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.6>

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕТОД АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

INSTITUTIONAL APPROACH TO POLITICAL ANALYSIS SYSTEMS OF SOCIETY

Болотіна Є.В.,

*кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та соціально-політичних наук
Донбаської державної машинобудівної академії*

Стешенко Н.Л.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та соціально-політичних наук
Донбаської державної машинобудівної академії*

Бородай А.В.,

*кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри філософії та соціально-політичних наук
Донбаської державної машинобудівної академії*

У статті досліджено використання інституційного підходу до аналізу політичної системи суспільства. Неоінституціоналізм як методологічний підхід сприяв залученню до аналізу формальних і неформальних інститутів політичної системи. Неоінституціоналізм – міждисциплінарна область, що вивчає закономірності інституційного розвитку та причини, що викликають або що змінюють цей розвиток. Неоінституціоналізм розглядає суспільство як складно організовану та взаємозалежну систему інститутів. У методологічному плані неоінституціоналізм набагато ближче до постмодернізму, ніж до лібералізму.

Важливе місце у статті займає питання про самозбереження політичної системи, підтримання її стабільності в умовах зовнішнього політичного оточення, що змінюється. Розглядаючи політичну систему суспільства як взаємодію політичних інститутів, можливо припустити, що динаміка інституційних змін здатна запобігати політичних конфліктів. Імпорт політичних інститутів розвинених світових держав надає їй сталого характеру, забезпечує саморегулювання самої системи та зміну якості інституційного середовища.

Західні політологи на підставі аналізу функцій на «вході» та «виході», сутності «зворотного зв'язку» обґрунтовують динамічний характер політичної системи, а не лише механізм взаємодії її структур. У системному підході є свої слабкі місця: він розглядає політичну систему як єдність, а не як сукупність елементів. Однак деякі дослідники називають політичну систему в даній інтерпретації «чорною скринькою», маючи на увазі необхідність розшифрування його змісту. Це ускладнює аналіз ролі та місця в ній конкретних державних та громадських інститутів, їх взаємодія, а також вплив їх на економічну та духовну сфери життя суспільства. Тільки комплексне використання різних концептуальних підходів до дослідження такої важливої категорії, як політична система, забезпечить справді науковий аналіз.

Ключові слова: неоінституціоналізм, концептуальний підхід, методологія, метод, політичні інститути, формальний інститут, неформальний інститут політичний процес.

The article examines the use of the institutional approach to the analysis of the political system of society. Neo-institutionalism as a methodological approach contributed to the analysis of formal and informal institutions of the political system. Neo-institutionalism is an interdisciplinary field that studies the patterns of institutional development and the causes that cause or change this development. Neo-institutionalism views society as a complexly organized and interdependent system of institutions. In methodological terms, neo-institutionalism is much closer to postmodernism than to liberalism.

An important place in the article is the issue of self-preservation of the political system, maintaining its stability in the conditions of the changing external political environment. Considering the political system of society as an interaction of political institutions, it is possible to assume that the dynamics of institutional changes can prevent political conflicts. The import of political institutions of developed world states gives it a stable character, ensures self-regulation of the system itself and changes in the quality of the institutional environment.

Western political scientists, on the basis of the analysis of functions at the "input" and "output", the essence of "feedback", justify the dynamic nature of the political system, and not only the mechanism of interaction of its structures. The systems approach has its weaknesses: it considers the political system as a unity, not as a collection

of elements. However, some researchers call the political system in this interpretation a "black box", implying the need to decipher its content. This complicates the analysis of the role and place in it of specific state and public institutions, their interaction, as well as their impact on the economic and spiritual spheres of society. Only the complex use of different conceptual approaches to the study of such an important category as the political system will provide a truly scientific analysis.

Key words: neo-institutionalism, conceptual approach, methodology, method, political institutions, formal institution, informal institution, political process.

Постановка проблеми. На рубежі останніх століть формується ціла низка якісних змін у політичному житті багатьох європейських країн. Глобалізація транснаціонального капіталу результати вимагає перегляду інституційної ролі великих наднаціональних інститутів, зокрема МВФ, ЄБРР і Світового банку під управлінням світовим економічним простором. Міжнародні інститути, застосовуючи легальні важелі впливу, домінують над національними інститутами: контролюють вільне переміщення капіталу, товарів та послуг на користь ТНК та окремих держав. Інтенсивність інтеграції європейських держав створила ситуацію, яку можна позначити як «кінець національних держав» [1, с. 161-179]. Це скоріше зворотний негативний бік процесу міжнародної інтеграції.

Реформування політичних систем країн Західної Європи має довгу історію, причому 50-ті роки минулого століття можна розглядати як «точку відліку». Починаючи з 1945 р. у низці європейських країн відбувається трансформація політичних режимів. Друга світова війна та нова розстановка політичних сил у світі призвели до інституційних змін у структурі політичної системи. Починається активний процес інституційних змін, вектор яких спрямований у бік формування соціально-орієнтованих економік та демократизації суспільства.

Слід назвати основні чинники інституційних змін:

1) розпад «світового соціалістичного табору» та ослаблення впливу соціалістичної моделі суспільного розвитку в Європі та у світі;

2) прискорення науково-технічного прогресу, що дозволяє перейти до якісно нової стадії розвитку суспільства – інформаційного суспільства;

3) формування Європейського Союзу, який став однією з найвпливовіших світових політичних організацій.

Держава в рамках національної політичної системи все ще зберігає легітимність управління, здатна приймати рішення та нести за них відповідальність, чого не можна сказати про глобальні інститути. «...затвердження легітимності влади, чи вона заснована на загальному виборчому праві чи інших засадах, зрештою, визначається тим, наскільки визнають її законної жителі своєї країни, а стосовно глобального проекту – все світове співтовариство» [2, з. 29].

Аналіз актуальних досліджень. Неоінституціоналізм поєднує різні підходи і можливо виділити

основні напрямки інституціоналізму у вивченні політики, про які писав Б. Гай Пітерс: емпіричний інституціоналізм, нормативний інституціоналізм, інституціоналізм «раціонального вибору», історичний інституціоналізм, соціологічний міжнародні дослідження у рамках інституціоналізму [3].

Жодна з перерахованих версій неоінституціоналізму не забезпечує повного розуміння інституційної діяльності, але відкриває «завісу» неоінституціоналізму.

Політичні інститути взаємодіють на політичній авансцені, впливаючи на політичне життя суспільства та окремих громадян. В українській політології політичний інститут сприймається як «специфічна форма організації владної діяльності та стійкий засіб упорядкованості політичних відносин, які забезпечують стабільне, тривале функціонування політичної організації суспільства як важливішого структурного елемента політичної системи. Політичний інститут за допомогою різних правил, принципів та санкцій покликаний регулювати сфери життєдіяльності» [4, с. 172].

Відомий дослідник інституціоналізму Д. Норт під інститутами розуміє створені людиною обмежувальні межі відносин між людьми. Іншими словами, інститути – це «правила гри», що передбачають формальні та неформальні норми та санкції і тим самим задають стимули до певної поведінки [5].

Політичні інститути виступають структурними елементами, які задають параметри взаємин у суспільстві, регламентуючи політичну діяльність. Як складові елементи політичного менеджменту, політичні інститути охоплюють систему прийнятих у суспільстві норм, цінностей, засобів, функцій, які виконує цей інститут у суспільстві. Саме тому політичні інституції забезпечують стабільність політичної системи [6, с. 37-38].

У політичній науці щодо процесів інституціоналізації першому плані виходить сама партія як колективний суб'єкт політичного процесу; питання ж правової регламентації розглядається як складова, що розкриває один, хоч і важливий аспект її діяльності. Тому під правовою інституціоналізацією політичних партій розуміється процес формування державою нормативних типів його діяльності, а під політичною інституціоналізацією – процес їхнього структурно-функціонального становлення та розвиток як має власні системні якості, політичний інститут [7, с. 39].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. У політичній науці 60-х років ХХ ст. панівним теоретико-методологічним підходом був біхевіоризм, який приділяв увагу переважно політичній поведінці особистості, а чи не політичним інститутам. У 70–80-х роках минулого сторіччя концептуально оформився неоінституціоналізм. Проте у дослідженнях вітчизняної політичної науки він використовувався недостатньо. Виняток становлять роботи Я. Бурдяк [8] та М. Кармазіної та О. Шербакової, в яких розглядаються нові концептуальні підходи до понять «інститут» та «інституція» [9].

Метою даної статті є дослідження використання інституційного підходу до аналізу політичної системи суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичні інститути – це досить тривалі та нормативні зразки зв'язків та взаємовідносин, через які відбувається політичне життя. Політичні інститути можуть бути одночасно формальними та неформальними. У першому випадку інститути створюються відповідно до чинних норм конституції, законів на підставі політичних, адміністративних або судових рішень.

Одночасно інститути можуть виникати внаслідок трансформації політичної системи. Внутрішні та зовнішні політичні виклики середовища зумовлюють специфіку нормативних регуляторів політичної системи, у протиправних випадках утворюються неформальні ненормативні регулятори. Ці системи взаємовідносин здатні набувати стійкого характеру, перетворюючись на неформальний політичний інститут. З наступним нормативним врегулюванням ці інститути здатні перетворюватися на формальні чи відхилятися. При формалізації неформальні інститути перетворюються на формальні.

Політична система охоплює переважно широкий спектр складових, серед яких особливу роль відіграють норми, інститути, цінності та поведінкова складова. Поведінкова складова передбачає не тільки дії інститутів згідно з формальними та неформальними нормами, а й усі взаємовідносини, що виникають між акторами всередині системи та між системою та оточенням.

Сьогодні головними підходами до концептуального трактування поняття політична система є: структурно-функціональний, кібернетичний та інституційний. Структурно-функціональний підхід представлений в наукових дослідженнях Г. Алмонда, Р. Даля, Т. Парсонса тощо [10; 11; 12]. Методологічною основою розвитку цього напрямку був соціальний функціоналізм. Наголос зроблено на аналізі функцій, які виконують у суспільстві структурні компоненти політичної системи та сама система як цілісність.

Становленню кібернетичного підходу та його розвитку значною мірою сприяла запропонована Д. Істоном концепція політичної системи як відкритої системи та матриці активної поведінки політичної системи. Матриці за своїми основними параметрами нагадує комп'ютер, який повинен опрацьовувати вимоги та підтримку на «вході», видавати результати внутрішньої конверсії на «виході» та за допомогою «петлі зворотного зв'язку», коли реакція на «вихід» є ще одним своєрідним «входом», забезпечувати саморегулювання системи [13, с. 29-33].

Інституційний підхід передбачає, передусім, аналіз політичних інститутів у нормативно-правовому полі, що впливає на всі типи взаємин у політичній системі суспільства.

Важливим критерієм приналежності інституту чи групи до політичної системи є індикатор участі цього інституту чи групи у суспільному розподільчому процесі. Ж. Блондель підтримав думку Д. Істона у визначенні політичної системи. Особливість цього підходу можемо розглянути на прикладі підходу Ж. Блонделя, який підкреслив, що положення про те, що головними компонентами політичної системи є інститути, не суперечить іншому баченню, де політична система характеризується своєю активністю, оскільки політична активність не може бути досягнута без інститутів» [14, с. 20].

Отже, політичні інститути та групи структурують політичну систему суспільства. Кожна національна політична система характеризуватиметься присутністю конкретних інститутів та своєю системою взаємозв'язків між ними, відмінні політичні системи характеризуватимуться відмінностями в інститутах та особливостях їх взаємозв'язків.

У сучасній інституціоналізмі актуальним є аналіз імпортування політичних інститутів: чим вищий рівень інституційного реагування у суспільстві в цілому, тим більша кількість потенційних винятків можлива і тим простіше підібрати інструмент для вирішення кожної конкретної політичної ситуації. Необхідно враховувати як тимчасові витрати на ознайомлення з новою системою правил, так і витрати, пов'язані з впровадженням нового інституту. Ефективність нового інституту має перекивати й тимчасові та трансформаційні витрати.

Політична система функціонує завдяки імпорту політичних інститутів, нової інформації, різних внутрішніх викликів інституційного середовища.

У результаті на виході із системи ми отримуємо алгоритм політичних дій, вектор яких спрямований усередину системи та до зовнішнього політичного середовища.

Згідно з Г. Алмондом, «вихід» дає підстави оцінити роботу цілої системи, оскільки саме «вихід»

виявляє функції, які виконує політична система – адаптації, інтеграції, регуляції та інновації. Конструкція політичної системи у форматі: вхід, конверсія, вихід, реакція тощо. створює своєрідну модель, що працює на основі саморегуляції, коли єдиною константою є постійна зміна стану структурних елементів з огляду на появу нових елементів: нових партій, міжпартійних об'єднань [10].

Якщо політична система країни задовольняє соціум, він надає державі, легітимно що володіє владою, всіляку підтримку, забезпечуючи стабільність і прогрес. Таке трапляється рідко, найчастіше система владних відносин викликає незадоволеність політичних інститутів та виникають протиріччя, боротьба.

Наявність у державного інституту легітимної влади, за допомогою якої будь-який елемент політичної системи (партії, класи тощо) може досягти поставленої мети, надає особливої гостроти політичній боротьбі.

Ці зміни мають різні параметри, від непомітних до відчутних, провокуючи наступні якісні зміни всіх структурних елементів політичної системи. Такий стан динамічної рівноваги органічно зумовлює необхідність систематичного дослідження стану політичної системи кожної конкретної країни і всієї сукупності країн відповідно до плину часу.

Об'єднання Європи спочатку на основі Європейської економічної співдружності (ЄЄС) в Європейський союз (ЄС), що сприяло взаємодії політичних систем різних країн з подальшою інтеграцією і створення загальної європейської політичної системи суспільства [15]. Можливо виділити певні особливості, які притаманні тільки тій, одній структурі політичної системи окремо взятої країни. Дослідимо політичні системи трьох різних країн: Великої Британії, Франції та Італії (див. табл. 1).

Одиницями аналізу будуть виступати структурні елементи політичної системи, а саме: полі-

Таблиця 1

Порівняння політичних систем Великої Британії, Франції та Італії

Одиниці аналізу	Назви країн		
	Велика Британія	Франція	Італія
Політичні відносини	відносини між суспільством та державою відбуваються за допомогою голосування та петицій, шанс на серйозні протиправні дії задля досягнення певних поступок з боку влади дуже низький; курс на прагматизм та консенсус	відносини між державою та суспільством відбуваються шляхом волевиявлення народу на виборах та петиціями, через прагнення до незалежності з історичних причин (революція 1789 року), шанс на протиправні дії задля досягнення мети значно вищий; курс на плюралізм поглядів	відносини між державним апаратом та суспільними верствами хоч і відбуваються шляхом виборів та петиціями, насправді виявлення інтересів народу переростає у травматичні дії, що супроводжуються ламанням інститутів та самої політичної системи; курс намагається стати консенсусним
Політична свідомість	низький рівень партісіпаторності (участі в політичному житті); відношення до монархії, як до символу	рівень партісіпаторності вищий ніж у британців; має наявність заідеологізованість та заангажованість	на півдні рівень партісіпаторності вищий ніж на півночі; в загальноєвропейському контексті він не відрізняється від французького
Політична культура	традиційний стиль лідерства і легітимності влади	фрагментована культура, традиції майже не грають ролі при політичному виборі	культура поєднує в собі такі субкультури: традиціоналістську, католицьку і соціалістичну
Політичні інститути	інститут монархії; двопалатний парламент (розмежований відповідно до соціального статусу); кабінет міністрів (прем'єр назначається монархом); тіньовий кабінет (опозиція, що готова замінити уряд в будь-який момент)	пріоритет виконавчої влади над законодавчою; сильний інститут президентської влади; двопалатний парламент (в обидві палати можна бути обраним); прем'єр може значно впливати на політику, яку проводить президент	сильна парламентська влада; прем'єром стає лідер партії/коаліції, що перемогла на виборах; президент, як символ національної єдності; двопалатний парламент має 11 довічних сенаторів (колишні президенти, чи особи призначені президентом за видатні заслуги перед державою)
Політичні принципи та правові норми	«Неписана конституція» (є писані та неписані акти); принцип «true or not my country, it's my country»	«Наполеонівські кодекси» (розмежування судів цивільного і кримінального права); принцип незалежності приватного життя	Римське право, кодекс Наполеона; принцип «роби сам для себе», так званий індивідуальний кар'єризм

тичну свідомість, політичну культуру, політичні інститути, політичні принципи і правові норми та політичні відносини.

Отже, як бачимо навіть не дивлячись на те, що проаналізовані країни схожі за: типом режиму, формою організації влади, орієнтацією на демократичні цінності. Вони все одно мають свої певні особливості і проблеми [16].

Державі традиційно віддають пріоритет у регулюванні національною політичною системою. Незважаючи на те, що державі необхідно більше часу пристосуватися до інституційних змін, в силу ієрархічної структури, резервів достатньо: держава безперервно розвивається, є легітимним органом управління. Однак з поглибленням соціально-економічних дисбалансів обмежується винятковий інституційний статус держави впливом міжнародних інституцій, що потребує реформ у сфері поділу національних та наднаціональних повноважень.

Проведений аналіз дозволяє нам розглядати політичну систему у форматі неоінституціоналізму як цілісність, що складається з формальних та неформальних інститутів та груп, що відрізняється від оточуючих та постійно з ним взаємодіючих.

За своїми характеристиками політична система є дуже складною освітою, тому ми свідомо виділили її інституційний аспект. Це зумовлено тим,

що транзиту суспільства від однієї конструкції до іншої імпліцитно передбачає формування системи політичних інститутів, які мають виконувати відповідні функції [17].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Політичні системи характеризуються різноманітністю, зумовленою відмінностями в режимах правління, територіального устрою, у конкретно-історичних особливостях розвитку тощо. Неоінституціоналізм – це актуальний концептуальний підхід, що дозволяє вивчати інституційні форми політичного життя. Безперечно, він здатний розширити параметри політичного знання про політичні системи суспільства.

Трансформація політичної системи суспільства, під впливом внутрішніх процесів та імпортом інститутів, передбачає інституційні зміни у системі політичних інститутів. Внаслідок чого ми можемо політичні інститути розглядати як індикатори політичних змін національних політичних систем.

Теоретичне осмислення цих проблем держави в політичній системі суспільства дозволить усунути кризові наслідки, дисбаланси адаптуватись до нових умов. Державним структурам у взаємодії із неієрархічними інститутами громадянського суспільства тут відводиться фундаментальна роль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Duverger M. A new political system model: Semi-presidential government. *European Journal of Political Research*. 1980. Vol. 8, № 2. P. 161–179.
2. Hirst P. *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance* / P. Hirst, G. Thompson. UK. : Oxford Polity, 1996. 227 p.
3. Peters B. *Institutional Theory in Political Science: The «New Institutionalism»*. London: Pinter, 1999.
4. Пахарів А. Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України., 2011. 182 с.
5. North D., Thomas R. *The Rise of the Western World. A New Economic History*. Cambridge : Cambridge University Press, 1973. 171 p.
6. Порівняльна політика. Основні політичні системи сучасного світу / За заг. ред. В. Бакіров, М. Сазонов. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008.
7. Дмитренко М. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції. Київ : Знання України, 2014. 543 с.
8. Бурдяк Я. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів: Монографія / Бурдяк В. І., Ротар Н. Ю. Чернівці: Рута, 2004. 328 с.
9. Кармазіна М., Щербакова О. «Інститут» та «інституція» : проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 10-19.
10. Almond G. *Comparative Political System*. *Journal of Politics*. 1956. № 18(3). P. 391-409.
11. Даль Р. А. Полиархия. Участь у политическом житті та оппозиция / Пер. з англ. О.Д. Білогорського. Харків : Каравела, 2002. 216 с.
12. Parsons T. *The Social System*. East Sussex.: Academic project., 2018. 530 p.
13. Easton D. *Systems Analysis of the Political Life*. New York: John Wiley & sons, 1965. 351 p.
14. Blondel J. *An Introduction to Comparative Government*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1969. P. 20.
15. Інститут президенства у світі. Хто є хто? / Упор. А. Романюк, Л. Скочиляс, Ю. Шведа. Львів: ЦПД, 1999. 85 с.

16. Інститут імпічменту: порівняльний політико-правовий аналіз / Кресіна І.О., Коваленко А.А., Балан С.В. К.: Юридична думка, 2004. 176 с.

17. Литвин В.С., Романюк А.С. Концептуалізація і теоретична дистинкція понять «форма державного правління» та «система державного правління» у політичній науці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін [Відп. Ред. О.В. Бабкіна]. Вип. 20. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 28-33.